

https://doi.org/10.31516/2410-5325.063.06

УДК 371.2: 78 (477)

Ян Кайсень, аспірант, кафедра теорії та історії музики, Харківська державна академія культури, м. Харків

975042803@qq.com

https://orcid.org/0000-0003-4142-4080

ЕВРОПЕЙСЬКІ ВИТОКИ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА КИТАЮ

Розглянуто історичні, соціокультурні та музичні фактори, які вплинули на становлення професійного хорового мистецтва Китаю. Визначено, що китайська хорова музика виникла в результаті запозичення європейських жанрово-стильових основ та системи музичної освіти. Виокремлено витоки хорового мистецтва Китаю, зумовлені місіонерською, просвітницькою діяльністю європейських діячів і музикантів XVII — XIX ст., освітньо-реформаційною спрямованістю державних перетворень у країні межі XIX — початку XX ст. та синтезом жанрових моделей побутової й масової пісні з використанням європейських і американських музичних тем.

Ян Кайсень, аспирант, кафедра теории и истории музыки, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ЕВРОПЕЙСКИЕ ИСТОКИ ХОРОВОГО ИСКУССТВА КИТАЯ

Рассмотрены исторические, социокультурные и музыкальные факторы, которые повлияли на становление профессионального хорового искусства Китая. Определено, что китайская хоровая музыка возникла в результате заимствования европейских жанрово-стилевых основ и системы музыкального образования. Выделены истоки хорового искусства Китая, обусловленные миссионерской, просветительской деятельностью европейских деятелей и музыкантов XVII — XIX в., образовательно-реформационной направленности государственных преобразований в стране на рубеже XIX — начале XX в. и синтезом жанровых моделей бытовой и массовой песни с использованием европейских и американских музыкальных тем.

Yan Kaisen, postgraduate student of the Department of Theory and Music History, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE EUROPEAN BEGINNINGS OF CHORAL ART IN CHINA

The aim of the paper deals with the historical, socio-cultural and music factors that have influenced the formation of professional choral art in China. It is determined that Chinese choral music arose as a result of the borrowing of European genre-style foundations and systems of music education.

Research methodology. The offered paradigm of study of the factors, which has influenced the formation of professional choral art in China, allows connecting culturological, historical and genre and style approaches in the context of musicological discourse.

Results. The beginnings of choral art in China are distinguished due to the missionary, educational activity of European figures and musicians of the 16th — 19th centuries, the educational reformatory orientation of state reforms in the country at the turn of the nineteenth and early twentieth centuries. The missionaries distributed the Christianity-inspired Renaissance polyphonic music.

Novelty. The factors of the formation of the professional choral art of China, which had European origins, are singled out. The genre of the school song was of historical importance in the formation of choral art in China, combining national traditions with European ones and the synthesis of genre models of school massive songs using European and American musical themes. The style of chorals and folk songs was copied by Chinese composers and added to school curricula to teach children important life lessons; and patriotic large ensemble pieces were created and performed to inspire nationalism.

The practical significance. The key results of this research can be used in the lessons of performing skills, as well as in the series of lectures «Music Culture of Foreign Countries».

Keywords: *Chinese choral art, professional music education, traditions, school song, missionary work, educational activities.*

Постановка проблеми. Становлення національного хорового мистецтва Китаю, на відміну від більшості європейських країн, відбулося на початку ХХ ст., коли хорові твори мали дидактично-прикладне значення у сфері музичної освіти, слугували засобом національно-патріотичного виховання та політичної пропаганди. Але слід зважати на глибокі фактори, які вплинули на формування хорової культури Китаю загалом. Окрім історичних, соціокультурних обставин, які склалися в країні протягом XVII–XX ст., виокремлюється значення місіонерської, просвітницької діяльності європейських діячів, митців і музикантів, котрі в певний час вплинули на європейський реформаційний вектор державних перетворень у країні межі XIX — початку ХХ ст. Крім того, засвоєння жанрових моделей на національному ґрунті, яке відбувалося в результаті розповсюдження церковно-хорових та світських творів, збільшило важливість європейських впливів на становлення хорового мистецтва Китаю, які в українському музикознавстві ще не набули відповідного наукового осмислення. Отже, актуальність обраної теми зумовлена невивченістю проблеми європейських витоків у хоровому мистецтві Китаю та наявністю відповідної наукової літератури китайською мовою, що потребує ґрунтового аналізу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості хорового мистецтва Китаю вивчали китайські вчені. У дослідженні Ван Юйхе «Огляд розвитку хорового мистецтва Китаю» (1991) та «Хорова музика Китаю нового часу» аналізуються основні засади розвитку хорового мистецтва Китаю, визначні хорові твори ХХ ст. Учений обґрунтовує

значення освітньої реформи 1904 р., завдяки якій поширилася практика виконання авторських шкільних пісень. Це сприяло, водночас, формуванню хорових груп, які поступово вивчали західноєвропейську музику. Дослідник зазначає, що пріоритетними жанрами хорової творчості композиторів у 40 рр. ХХ ст. стали сольна й масова (хорова) пісня патріотичного змісту. Подібний процес відбувся в європейській музичній культурі межі ХVІІІ – ХІХ ст., у якому під впливом прогресивних радикальних ідей суспільства на основі народної хорової пісні сформувався жанр революційної пісні.

У дослідженнях Хуань Сюаня «Вплив хорового мистецтва на загальне виховання студентів» (2004), Чжана Вейцзя «Роль хору в підвищенні загальної якості підготовки студентів» (2010), Чень Юй «Хорова освіта у ЗВО на сучасному етапі» (2010), а також у працях Фен Ібіня «Питання про реформи системи професійної хорової освіти в педагогічних ЗВО» (2004) та Лі Цзюньшена «Розвиток хорового мистецтва й виховання талановитих хорових диригентів» (2006) показано важливість змін у системі музичної, зокрема диригентсько-хорової освіти, які відбулися наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., європейська музична культура стала тим підґрунтям, на якому китайські музиканти отримали можливість професійно навчатися.

У праці Тянь Сяобао «Сучасне хорове мистецтво Китаю» (2008) розглянуто походження хорового мистецтва в Китаї, особливості його становлення у ХХ ст. Однак недостатньо вивчено проблему періодизації історії розвитку китайського хорового мистецтва, пов'язану, з одного боку, з політичною, ідеологічною основою мистецтва загалом, з іншого – жанрово-стильовою специфікою, що відображає особливості національного характеру й музичного мислення. Сін Сяоменг та Сюй Дун Гуан «Розвиток і еволюція китайської хорової культури» (2015) виокремили національні витоки хорового мистецтва Китаю, зумовлені фольклорними піснями на різні теми. Жанр шкільної пісні став передвісником виникнення китайського багатоголосного хорового співу. Після соціокультурної реформації суспільства на початку ХХ ст. поступово сформувався унікальний національний хоровий стиль, який показував шлях повернення хорової культури до народнопісенних традицій китайського народу.

Отже, виконаний огляд досліджень китайських учених зумовлює вивчення значущості впливу європейської культури на еволюційні процеси в китайському хоровому мистецтві, художньо-стилістичні особливості якого синтезують національні та світові традиції.

Мета статті – виявити європейські витоки хорового мистецтва Китаю, які характеризують історико-культурні та жанрово-стильові

особливості становлення національної музичної професійної освіти наприкінці XIX — початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Витоки хорового мистецтва Китаю сягають XVI ст., коли розпочався взаємообмін між культурами Заходу та Сходу. У період правління династії Мін (1368 — 1644) місіонер католицької церкви Маттео Річчі вперше презентував західноєвропейську музику китайській аристократії. Найвпливовішими місіонерами, котрі впроваджували в китайську культуру західноєвропейську співочу традицію, були іспанський священник-єзуїт Томас Перейра (1645 — 1708 рр.) і проповідник римсько-католицької церкви Теодорікус Педріні (1670 — 1746 рр.). Окрім місіонерського руху, пов'язаного з культурним просвітництвом та проповідництвом, заснуванням перших католицьких храмів, однією з головних місій священників, проповідників, учителів було поширення західної культури в східних регіонах. Звісно, що в храмах звучали католицькі піснеспіви та хорали, тобто в Китаї тривала інтенсивна асиміляція християнської музичної традиції та освіти в національну культуру.

Згідно з дослідником Ван Юйхе, хорове мистецтво Китаю розпочало свій розвиток не більше, ніж сто років тому. У статті «Огляд розвитку хорового мистецтва Китаю» (1991) вчений визначає провідне значення західноєвропейських церковних хоралів, піснеспівів, які перекладалися китайською мовою та вивчалися як приклади професійного піснеспіву. Вони створили основу для розвитку оригінального жанру ранньої китайської хорової музики — «шкільної пісні». У монографії Тао Я Бінь «Музично-культурний обмін між династіями Цин і Мін» (2001) ідеться про те, що зародження жанру шкільної пісні в китайській музичній культурі пов'язують із «Рухом Юе Ге». На початку XX ст. у навчальні програми загальноосвітніх та спеціалізованих музичних шкіл були введені різноманітні пісні різних національностей — європейські, японські, американські тощо.

На думку вченого У Сян-сян (1937), «першим католицьким гімном», перекладеним китайською мовою, був збірник із восьми пісень «Сі Цінь Цюй І», створений у 1601 р. Маттео Річчі для навчання імператорських євнухів європейській музичній грамоті та хоровому співу. У Пекіні у створеній у 1606 р. М. Річчі церкві люди співали меси в унісон під супровід клавесина, органа¹, слухали проповідь та брали участь у проведенні святкових церемоній. Таким чином, Пекін став

¹ У часи правління династії Цин відомим органістом був Шалль фон Белл, 1650 рр. За відомостями Лі Ланцинь, у 1650 р. імператор Шунь Цзи надав можливість Шаллю фон Беллу збудувати церкву та встановити в ній новий орган (див. про це у статті Гун Лі «З історії виникнення китайської професійної хорової музики», 2011 р.).

найвпливовішим місіонерським центром Китаю (див. про це в монографії Тао Я Бінь), що сприяв не лише поширенню католицької релігії, а й розвитку хорового виконавства та музичної освіти.

Завдяки просвітницькій та освітянській діяльності Т. Перейри та Т. Педріні в Китаї розпочався переклад китайською книг з теорії музики (західноєвропейської музичної грамоти, вивчення основ гармонії, принципів голосоведення). Так, у книзі Т. Педріні вперше йдеться про особливості одноголосної та багатоголосної музики, основи багатоголосної хорової композиції та партитури з розподілом на партії сопрано, альт, тенора й баса. Наводяться приклади відповідності між теситурою хорової партії та віковими особливостями співаків: верхні голоси виконують діти, середні — дорослі люди, а нижні — люди похилого віку. Саме найнижчий голос виокремлюється як основа всієї хорової партитури.

Наприкінці XVI — початку XVII ст. у зв'язку з призупиненням місіонерського руху в Китаї (протягом 200 років) зменшилася кількість придворних учителів музики з Європи. На думку Тао Я Бінь, у Пекіні був відомим придворний учитель німецького походження Флоріан Бар (1706 — 1771 рр.), який створив перший професійний хоровий колектив — хору з вісімнадцяти молодих євнухів, котрі володіли музичною грамотою та необхідними знаннями для унісонного виконання хорових партій. Територіальна належність, прикладна функція хорового колективу зумовили те, що хорове мистецтво не могло розвиватися за межами імператорського палацу. Лише після 1840 рр. з відкриттям по всій території Китаю християнських храмів (за трьома основними напрямками християнства — католицизмом, протестантизмом та православ'ям) при церковних школах здійснювалося навчання музики й хорового співу зокрема. У працях Чень Шеньцін «Стародавні джерела християнської музики» (1985) та Юе Фен «Православ'я та китайська культура» (2000) наводяться статистичні дані про наявність 6890 шкіл та 13 університетів, засновниками яких були протестанти, 3 католицьких університетів і 20 православних шкіл, в яких відбувалася підготовка церковних регентів та півчих.

У XIX ст. популяризація західної хорової музики відбувалася активно й динамічно. Значний внесок здійснили протестантські місіонери, зусиллями котрих проводилися інтенсивна перекладацька діяльність і видавництво збірників псалмів, навчальних посібників, що свідчить про розвиток хорової освіти й виконавства в контексті храмової культури. Протестантські місіонери публікували власні збірники гімнів («Ода про Бога» Е. Тьюксері), підручники для церковного співу («Ноти маленького псалма» М. Мартіна), навчальні посібники («Шен

Ші пу» Д. Матіра). Але ні церковноприходські школи Китаю, ні навіть їхній демократичний напрям діяльності, не могли повною мірою задовольнити потребу в музичній освіті. Тому в м. Фуцзянь Асоціація християнської освіти ініціювала відкриття багаторівневих музичних класів для навчання дітей навіть з нехристиянських сімей.

Отже, у зв'язку із просвітницькою діяльністю католицьких і протестантських місіонерів у Китаї поширювалися та популяризувалися західноєвропейське церковно-хорове мистецтво, переклад церковних піснеспівів та літератури. У більшість церковноприходських шкіл на навчання приймалися діти нехристиянських релігійних конфесій, водночас музичні заняття відбувалися з використанням китайської нотації (див. про це книгу Гао Шилян «Історія церковних шкіл у Китаї»). З розвитком діяльності таких шкіл до навчально-виховного процесу було долучено спеціальні музичні дисципліни: хор, інструментальне мистецтво, ансамбль тощо. В основі програми навчання — зразки церковних гімнів і світська музика. Але китайська багатоголосна хорова музика високого професійного рівня, спеціально створена китайськими композиторами, з'явилася лише на початку ХХ ст.

Окрім західноєвропейських витоків хорового мистецтва Китаю, слід назвати й ті, що мають слов'янське походження. Ідеться про вплив православної церковно-хорової традиції на національно-музичну основу китайського хорового мистецтва. На думку Ю. Воскобойнікової, «<...> зараз ми є свідками народження нової співацької традиції православної культури Китаю» (2018, с. 272). Це унікальне культурно-мистецьке явище зародилося ще в далекі роки XIV ст., але розвиток системи православної богослужбової практики розпочався в 1920 рр. ХХ ст., коли внаслідок громадянської війни в Росії збільшився потік емігрантів. З поширенням у культурному середовищі Китаю православної церковно-хорової традиції утворилася основа для синкретичної взаємодії національної музики, буддійської, конфуціанської й фольклору з жанром літургії. Наразі в Китаї діють численні православні храми у великих містах (Пекін, Шанхай), навіть влада стимулює релігійно-культурний обмін. Один із перших зразків авторської літургії, створеної китайською мовою та на основі національної китайської мелодики, належить регентові Успенської Церкви при посольстві Російської Федерації Ніні Старостіній. У літургії унаслідувалася традиційна китайська інтонаційність у поєднанні з інтонаціями грецького розспіву. Отже, поєднання слов'янської та китайської культур відбилося на богословсько-семантичному й музично-інтонаційному рівнях, як уважає Ю. Воскобойнікова (2018, с. 282).

Окрім релігійного впливу європейського церковно-хорового мистецтва на формування хорової культури Китаю, значне місце належить впровадженню європейської системи музичної освіти на національне підґрунтя. Початок ХХ ст. — це новий етап у розвитку музичного мистецтва Китаю. Незважаючи на стрімке поширення професійної музичної освіти в 1920 — 1930 рр., у Китаї бракувало кваліфікованих хорових виконавців, так само, як і музикантів-теоретиків, оперних співаків, оркестрових виконавців тощо. Значний внесок у становлення хорового мистецтва здійснили іммігранти — професійні музиканти, діячі, активісти. У першій половині ХХ ст. в Шанхаї працювали професійні музиканти з Європи — італійський піаніст і диригент М. Паті, скрипаль А. Фоа, російські музиканти — композитор О. Черепнін, А. Авшаломов, німецький композитор і музикознавець В. Френкель, на гастролі приїжджали оперний співак Ф. Шаляпін, скрипалі Я. Хейфец, Ф. Крейслер, піаністи Л. Годовський, А. Рубінштейн, В. Горовиць.

Окрім цього, у Китаї гастролювало чимало російських оперно-театральних труп, які виступали в приватних театрах з постановками опер «Іван Сусанін» М. Глінки, «Черевички», «Євгеній Онєгін», «Пікова дама» П. Чайковського, а також в м. Харбін функціонували змішані хори працівників залізничного транспорту, різноманітних музичних колективів, ансамблів, які були затребуваними серед емігрантської публіки.

Професіоналізація хорового мистецтва Китаю зумовлена започаткуванням національної музичної освіти. Із часу створення в 1921 р. в Харбїні першої музичної школи, у 1924 р. — вищого музичного училища імені Глазунова, у 1927 р. — Шанхайської консерваторії, в яких працювали російські емігранти — композитор С. Аксаков, викладачі з вокалу Є. Селіванов, В. Шушлін, з фортепіано Б. Захаров, В. Чернецька, з диригування А. Слущкий, була закладена основа для розвитку професійного хорового мистецтва Китаю. Отже, російські емігранти відіграли значну роль у поширенні професійної музичної освіти в Китаї та ініціювали організацію оркестрових і хорових концертів на основі «золотого репертуарного фонду» європейської музичної культури.

Жанр одноголосної хорової пісні «Сює тан ює ге» («Шкільна пісня»), яка засвідчує значення шкільної реформи Китаю в 1898 р., став основою для розвитку багатоголосного хорового співу. Шкільна пісня як жанр була створена з метою впровадження нової освітньої концепції, започаткованої імператором Гуансюй: брати за основу європейську та японську модель освіти (Ван Юйхэ, 2012, с. 34). Як музичний жанр шкільна пісня має прикладне значення, тому її актуальність у сучасній системі музичної освіти не має концептуального значення. Завдяки

реформі освіти в школах Китаю почали вводити уроки співу, але викладачі орієнтувалися на «Устав про імператорські училища» (1902 р.), в якому урок музики та співу є обов'язковою дисципліною.

За жанровим призначенням шкільна пісня виникла на основі принципів сучасної європейської музичної освіти — демократичності та доступності. Головна навчально-виховна функція цього жанру полягала в підтримці національно-визвольного духу китайського народу. Лян Цичао, Шень Сінгун та їхнім однодумцям належить чималий внесок у розвиток цього жанру. Але з часом під впливом європейської та американської культур жанр шкільної пісні втратив своє першочергове значення в освітній практиці, посідаючи своє місце в пісенному репертуарі сучасних хорових колективів Китаю. Перші зразки китайських шкільних пісень створювалися на європейській інтонаційній основі (мелодії й музичні теми з популярних європейських та американських творів) з текстом китайською мовою.

Європейські мелодії, покладені в основу більшості шкільних пісень, звучали, на думку їх творців, піднесено, благородно. Причиною переваги європейського пісенного матеріалу був намір розвивати художньо-естетичний смак музикантів, прививати на цій основі європейські культурні цінності.

Згідно з У Хунюань, на початку 1920 рр. з 1200 китайських шкільних пісень лише 10 були оригінальними, а всі інші — з китайським підтекстовим перекладом європейських музичних тем (2016, с. 46). За умовами, способом і формами побутування музики в китайській хоровій музиці жанр шкільної пісні був зорієнтований на європейську жанрову модель народно-побутової пісні. На відміну від Японії, в якій процес реформ у державній, соціокультурній та освітній сферах уже тривав, Китай перейняв започатковану японцями традицію наслідування та поширення європейської культури для формування нової цивілізації. Тому не лише мелодико-інтонаційна основа пісень, але й їх вербальний зміст співпадали з європейськими прообразами масової пісні. Так, дослідник Ван Юйхе за образно-художнім змістом шкільні пісні класифікує на 7 різновидів. Узагальнюючи цей науково-теоретичний досвід, виокремимо 5 жанрово-стильових різновидів шкільної пісні:

1) військово-патріотичні — основані на пропаганді державної величчя країни, армії, національного духу (пісні «Чому встає сонце» на слова Ся Сунлая, «Військовий гімн» на слова Хуан Гунда, «Скорбота за батьківщиною» на слова Лі Шутуна, «Військові навчання» на слова Шень Сінгуна) та воєнні марші («Війська виступають», «Виступаємо в похід», «Пісня про надходження на військову службу», «Студентські

війська», «Морський бій»), використання яких зумовлено запровадженням у шкільну програму військових дисциплін;

2) революційні — присвячені революції 1911 р. («Революційна армія» на слова Шень Сінгуна, «Прекрасний китайський народ» — музика Чжу Юньвана, слова Шень Сінгуна);

3) пісні про рівноправ'я жінок — закликають до гендерної рівності чоловіків і жінок («Боротьба за жіночі права» на слова Чу Цзин, «Жіноча гімнастика» і «Складність бинтування ступень» на слова Шень Сінгуна);

4) пісні на шкільну тематику, присвячені реформі шкільної освіти («Математика», «Англійська мова», «Риторика», «Географія», «Читаємо газети», «Побажання маленьким школярам» і «Мураха» на слова Шень Сінгуна, «Прощання» та «Озеро Сіху» на слова Лі Шутуна);

5) пісні-присвяти — привертають увагу молодих людей до заповітів великих мудреців («Шануй Конфуція» на слова Кан Юйвей, «Мудрець Конфуцій» на слова Шень Сінгуна).

Жанр шкільної пісні мав історичне значення у становленні хорового мистецтва Китаю, яке перевищує їх художньо-естетичну функцію. Шкільні пісні виконували прикладну функцію й мали задовольняти освітні програми, за якими готувалася освічена молодь. Китайська шкільна пісня була пов'язана, з одного боку, з політичною, ідеологічною основою мистецтва загалом, а з іншого — жанрово-стильовою специфікою побутової та масової пісні, що відображає особливості європейського характеру й музичного мислення. Проте шкільні пісні підготували підґрунтя для появи авторських багатоголосних хорових творів у мистецтві Китаю.

Висновки. Таким чином, китайська професійна хорова музика виникла в результаті запозичення традицій європейського музичного мистецтва та системи освіти. Виокремимо фактори становлення хорового мистецтва Китаю, які мали європейські витоки: 1) місіонерський — розвиток практики ранньої музичної освіти при місіонерських церковноприходських школах протестантів і католиків; 2) просвітницький — набуття слухового досвіду церковно-хорового співу, слухання органної багатоголосної музики (XVI–XIX ст.); концертно-гастрольна діяльність емігрантів музичних колективів, оперних труп, викладацька робота професійних європейських музикантів, заснування професійних музичних закладів освіти (кінець XIX — початок XX ст.); 3) освітньо-реформаційний — становлення національної системи музичної освіти в результаті змін у соціально-політичній ситуації в країні та реформування освітньої сфери Китаю на межі

XIX — початку XX ст.; 4) жанрово-стильовий — створення жанру одноголосної хорової пісні «Сює тан ює ге» («Шкільна пісня»), яка наслідувала, по-перше, європейську жанрову модель побутової та масової пісні з використанням європейських й американських музичних тем, а по-друге — за морально-дидактичною та естетично-виховною функціями була суголосною хоровим сценам зі шкільної драми, створеної в духовних та світських навчальних закладах Європи й України XVI–XVIII ст.

Становлення та розвиток китайської хорової музики, з одного боку, зумовлені впливом європейської музичної культури, з іншого — характеризуються глибоким переосмисленням і дбайливим збереженням багатовікових національних традицій, нерозривно пов'язаних з історичними й соціальними умовами межі XIX–XX в. Мовні, культурні та громадські впливи європейської культури визначили зміст китайських хорових творів, втілюючи особливий національний хоровий стиль. Докладніше вивчення національно-стильової специфіки хорової музики Китаю на конкретних прикладах композиторської роботи має стати предметом **подальших наукових досліджень**.

Список посилань

- Ван Юйхэ. (2012). *История современной китайской музыки* [китайською мовою].
- Ван Юйхе. (1991). Огляд розвитку хорової музики Китаю. *Вісник Тяньцзінської консерваторії*, 1, 18–21 [китайською мовою].
- Воскобойнікова, Ю. В. (2018). *Регентська діяльність як системне явище сучасної православної культури. (Дис. ... д-ра. мист. : спец. 26.00.01)*. Харків, ХДАК.
- Ли Цзюньшен. (2006). Развитие хорового искусства и воспитание талантов хоровых дирижеров. *Педагогика и профессия*, 11, 85–86 [китайською мовою].
- Лі Шіюань. (2004). *Сучасна музика Китаю: діалог з традиціями Заходу*. Шанхай: Видавництво Шанхайської консерваторії [китайською мовою].
- Сін Сяоменг, Сюй Дун Гуан. (2015). Розвиток і еволюція китайської хорової культури. *Журнал Північно-Східного педагогічного університету. Серія: Філософія і соціальні науки*, 4, 58 — 76 [китайською мовою].
- Тао Я Бінь. (2001). *Музично-культурний обмін між династіями Цін і Мін*. Пекін: Видавництво «Схід» [китайською мовою].
- Тянь Сяобао. (2008). *Современность хорового искусства Китая*, 5, 131–132 [китайською мовою].
- У Сян-сян. (1937). Стилі нариси про розповсюдження західної музики на Сході. *Історико-географічний щомісячник*, 2. Шанхай [китайською мовою].

- У Хунюань. (2016). *Китайская художественная песня: теория и история жанра (Дис. ... канд. искусствоведения)*. Харьков.
- Фен Ибинь. (2004). Вопросы о реформе системы профессионального хорового образования в педагогических вузах. *Музыка Китая*, 3, 113–114 [китайской мовой].
- Хуань Сюань. (2004). Влияние хорового искусства на общее воспитание студентов. *Вопросы об искусстве*, S1, 88–89 [китайской мовой].
- Чень Юй. (2010). Хоровое образование вузов на современном этапе. *Известия современной экономики*, 3, 616–619 [китайской мовой].
- Чжан Вейцзя. (2010). Роль хора для повышения общего качества студентов. *Материалы о педагогике*, 2, 113–114 [китайской мовой].

References

- Wang Yuhe. (2012). *The history of modern Chinese music* [In Chinese].
- Wang Yuhe (1991). Review of Choral Music Development in China. *Bulletin of the Tianjin Conservatory*, 1, 18-21 [In Chinese].
- Voskoboinikova, Yu.V. (2018). *Regency activity as a systemic phenomenon of modern Orthodox culture* (Thesis of doctor of Art Criticism: specialty 26.00.01). Kharkiv, KhSAC. [In Ukrainian].
- Li Junsheng. (2006). The development of choral art and the education of the talents of choral conductors. *Pedagogy and the profession*, 11, 85–86 [In Chinese].
- Li Shiyuan (2004). *Contemporary Chinese Music: Dialogue with Western Traditions*. Shanghai: Shanghai Conservatory Publishing House [In Chinese].
- Xing Xiaomeng, Xu Tong Guan. (2015). Development and evolution of Chinese choral culture. *Journal of the North-Eastern Pedagogical University. Series: Philosophy and Social Sciences*, 4, 58 - 76 [In Chinese].
- Tao Ya Bin (2001). *Music and cultural exchange between the dynasties of Qing and Ming*. Beijing: Publishing House “East” [In Chinese].
- Tian Xiaobao. (2008). *Modernity of Chinese Choral Art*, 5, 131–132 [In Chinese].
- Xiang Xiang. (1937). Brief essays on the distribution of Western music in the East. *Historical and geographical monthly*, 2. Shanghai [In Chinese].
- Wu Hongyuan. (2016). *Chinese art song: theory and history of the genre (Thesis of Candidate of Art Criticism)*. Kharkov. [In Chinese].
- Fen Yibin. (2004). Questions about the reform of the system of professional choral education in pedagogical universities. *Music of China*, 3, 113–114 [In Chinese].
- Huan Xuan. (2004). The influence of choral art on the general education of students. *Art questions*, S1, 88–89 [In Chinese].
- Chen Yu. (2010). Choral education of universities at the present stage. *Proceedings of the modern economy*, 3, 616–619 [In Chinese].
- Zhang Weijia. (2010). The role of the choir to improve the overall quality of students. *Materials on pedagogy*, 2, 113–114 [In Chinese].

Надійшла до редколегії 11.01.2019 р.